

A young girl with dark skin and her hair in a bun is sitting and talking to an adult woman whose back is to the camera. The girl is wearing a light brown sweater and has her hands raised as if explaining something. The background is a warm, indoor setting with a wooden cabinet and a red heart decoration on the wall.

NJi

Nederlands
Jeugdinstituut

Samen naar duurzame verandering

Randvoorwaarden en werkvormen

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Samen naar duurzame verandering

Soms ervaar je dat de hulp die jullie eerder aan een gezin hebben geboden, niet heeft gewerkt. Diverse werkvormen kunnen helpen om hier samen met alle betrokkenen bij stil te staan, ervan te leren en nieuwe oplossingsrichtingen te ontdekken. Het inzetten van een werkvorm levert niet direct een oplossing. Wel kunnen de werkvormen nieuwe manier van kijken bieden, die helpen om de situatie verder te ontrafelen en samen weer in beweging te komen op weg naar duurzame verandering.

Randvoorwaarden

Op basis van ervaringen met de werkvormen, hebben we gemerkt dat een aantal randvoorwaarden houvast biedt. Het helpt als er iemand is die zich verbindt aan het leren. En als de toekomstdroom en het perspectief van het gezin weer leidend worden.

De praktijkkennis hierover vind je in drie kaarten:

1. De rol van facilitator vervullen
2. Samen werken aan een duurzaam perspectief
3. Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

1. Een tijdslijn maken
2. Een geno-sociogram maken
3. Een perspectiefwissel uitvoeren
4. De onderstroom naar de oppervlakte brengen
5. Kunst inzetten

In complexe situaties is er niet één waarheid. Ook de ideale werkwijze bestaat niet. Wat in de ene situatie werkt, blijkt in een andere situatie niet de oplossing. Deze kaarten bieden daarom geen beproefde methode, maar zijn bedoeld als houvast om bij ieder gezin, in iedere nieuwe situatie duurzame verandering centraal te stellen. De kennis komt voort uit praktijksituaties van een aantal lerende bewegingen waarbij het Nederlands Jeugdinstituut betrokken was. Zoals de Beweging naar O, Stop de carroussel, Radicaal stoppen met dwang en drang en de Coalitie naar Thuis. Lees hier meer over in hoofdstuk 1 van [Samen bereiken wat niemand alleen lukt](#).

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

De rol van facilitator vervullen

Deze kaart biedt inspiratie voor degene die de rol van facilitator op zich neemt in een gezamenlijke leerbeweging, een leerbijeenkomst of bijvoorbeeld een casuïstiekbespreking waarin stagnatie speelt.

Wat doet een facilitator?

Voor een leerbeweging is naast tijd, ruimte en bestuurlijke betrokkenheid iemand nodig die zich onafhankelijk, maar betrokken aan het leerproces verbindt en bereid is zelf ook te leren. Geen voorzitter, maar iemand die het gesprek op gang brengt en het goede voorbeeld geeft. Deze persoon stelt verwonderd en nieuwsgierig vragen zonder zelf antwoorden te geven. Een facilitator speelt zelf geen rol in de casus, het dilemma of de kwestie, maar helpt de groep op koers te komen en blijven om samen een duurzaam perspectief te ontwikkelen. Een extern persoon kan deze rol vervullen, maar ook een onafhankelijk iemand van binnen de betrokken organisaties kan dat doen.

Vorbereiding

Voor de rol van facilitator bestaat geen vast recept. Jij bent zelf het belangrijkste instrument. Om de rol van facilitator te leren en je erin te ontwikkelen kun je jezelf de volgende vragen stellen:

1. Wat zijn belangrijke waarden waaraan ik trouw wil blijven in mijn rol?

Denk hierbij aan:

- nieuwsgierigheid
- oprechtheid
- gelijkwaardigheid
- respectvol ruimte bieden; vertragen, het even niet mogen weten
- voorkeur voor helpende (leer)vragen boven snelle antwoorden
- zonder oordeel
- waarderen en benutten van diversiteit
- leren als geïntegreerde ervaring met hoofd, hart en handen
- kennis, geraaktheid en ervaring doen ertoe.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

De rol van facilitator vervullen

2. Hoe draag ik als facilitator bij aan het gezamenlijk leren?

Stel jezelf hiervoor de volgende vragen:

- Wat doe ik als ik een oordeel heb over de inhoud van de casus of kwestie? Hoe kan ik open blijven luisteren?
- Wat doe ik als ik me onmachtig voel door de situatie die in de groep ontstaat en niet weet wat te doen? Mag ik dat zeggen? En hoe kan ik dan weer de verbinding vinden met het overkoepelende doel?
- Wat doe ik als de alledaagse hectiek de boventoon voert en er behoefte is aan oplossingen, zonder dat de casus of kwestie van alle kanten bekeken is en mensen goed naar elkaar geluisterd hebben? Hoe kan ik de ervaren urgentie bekrachtigen, maar tegelijkertijd vertragen?
- Wat doe ik als ik geraakt word door iets wat gezegd wordt of gebeurt? Zegt dat iets over mij, over de groep of over de casus of de kwestie? Hoe kan ik dat benutten?
- Wat doe ik als ik een voorkeur voel voor bepaalde perspectieven of een oordeel heb over andere perspectieven? Hoe maak ik weer ruimte om open te luisteren? Kan ik die gedachte voor mezelf houden of beter uitspreken? Hoe doe ik dat?

‘Vraag jezelf af wat je raakt in de informatie die je ontvangt. Daar zit vaker een sleutel voor het leren dan in de rationele verklaring.’

3. Hoe kan ik mij als facilitator verder voorbereiden?

Vraag jezelf af:

- Wat is de casus of kwestie? En wie brengt hem in? Kan ik hierin zelf een onafhankelijke en betrokken positie innemen?
- Welke andere betrokkenen (met hun perspectieven) doen mee in de leerbijeenkomst?
- Missen er belangrijke perspectieven? Kan ik de inbrenger daar vooraf vragen over stellen? Waarom doen de mensen met deze perspectieven (nog) niet mee? Kunnen hun perspectieven misschien inzicht geven in (parallele) patronen? Wanneer is het tijd om ze te betrekken? Welke vorm is daarvoor geschikt: face-to-face, in een voorgesprek of indirect met een perspectiefwissel in de bijeenkomst? Hoe zorg ik er vervolgens voor dat nieuwe mensen alles hebben wat nodig is om goed aan te sluiten?
- Wat raakt me in de informatie die ik ontvangen heb? Wat maakt me blij, boos, bang of verdrietig?
- Wat mis ik in de informatie? Waarom vind ik dat belangrijk om te weten?
- Welke dynamiek, patronen of thema's meen ik te zien?
- Welke werkvormen komen bij me op? Waarom?
- Waarover verwacht ik dat de bijeenkomst zal gaan? Gaat het bijvoorbeeld over herkennen, erkennen, uitspreken, aanspreken of volhouden? Welke woorden komen bij me op? Waarom?
- Kan ik deze leerbeweging samen met iemand anders faciliteren? Zo ja, hoe kunnen we elkaar ondersteunen en versterken? Wat spreken we af over onze rolverdeling?

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

De rol van facilitator vervullen

Tijdens de bijeenkomst

- Wees alert op een veilige context door te praten mét, en niet óver alle betrokkenen. Iedereen is gelijkwaardig en kan direct of indirect aanwezig zijn, bijvoorbeeld door contact vooraf en achteraf.
- Neem de tijd om het verhaal te laten vertellen. Vraag naar de verschillende perspectieven, bijvoorbeeld van kinderen, ouders, familie en professionals. Zorg dat het een levensverhaal wordt en geen aanbodverhaal. Ga door met dit gesprek totdat alle deelnemers 'in de film zitten'. Dat betekent dat zij niet alleen begrijpen wat er speelt, maar het ook doorvoelen. Alleen dan zijn zij in staat om zich in te leven in de gezinsleden (zie werkvorm Een perspectiefwissel uitvoeren).
- Gebruik een gezamenlijke taal, want dat versterkt het collectieve leren en voorkomt dat mensen elkaar gaan proberen te overtuigen van hun eigen gelijk. Dan zijn ze niet aan het leren, maar proberen ze de status quo te handhaven.
- Wees alert op parallelle patronen: doen we als professionals onderling hetzelfde als gezinsleden onderling, en dragen we daardoor niet bij zoals we eigenlijk zouden willen? Dat kun je herkennen aan vergelijkbare gevoelens of posities. Toets en expliciteer parallelle patronen door er vragen over te stellen, bijvoorbeeld: 'Het lijkt alsof jij hetzelfde zegt als de moeder. Herken je dat? Hoe voelt dat? Zien anderen dat ook? Zijn er anderen die zich herkennen in een ander gezinslid of een andere betrokkene?'
- Gebruik humor en metaforen of symbolen om gezamenlijkheid te bevorderen. Ben je een beelddenker? Benut dat dan en zeg bijvoorbeeld: 'Het lijkt alsof jullie ruzie zitten te maken over het schepje in de zandbak.'
- Herken je eigen emotionele geraaktheid en die van deelnemers. Neem die geraaktheid serieus, breng het in en onderzoek samen waar die vandaan komt. Zegt die emotie iets over jou, de ander, de samenwerking of de casus of kwestie? In de geraaktheid vind je vaker een sleutel voor het leren dan in de rationele verklaring.
- Blijf nieuwsgierig en denk niet te snel dat je het snapt. Vraag bijvoorbeeld vijf keer 'waarom?'. Je zult verstandig staan van de informatie die dat oplevert.
- Maak zoveel mogelijk gebruik van reflectieve, open vragen en vraag door:
 - Hoe voelt dat? Weet je wat de ander voelt?
 - En als je je daarin inleeft: wat voel je dan?
 - Wat zou je willen?
 - Wat doe je nu en waarom?
 - Zie ik het goed dat....?
 - Wat denk je nu?
 - Als dit is wat we willen, wat vraagt dat nu van ons of mijn gedrag?
 - Wat weerhoudt je om het te doen?
 - Wat zou jou helpen als je in de schoenen van de ander zou staan?
 - Zorg dat je geen vragen stelt om je eigen hypothesen te toetsen. Merk je dat een eigen inzicht jou belet om open te luisteren? Breng dat dan in en toets het.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

De rol van facilitator vervullen

Communicatie voor en na bijeenkomsten

Wees je ervan bewust dat je in je communicatie voor en na de leer-bijeenkomsten ook werkt aan een cultuur van gezamenlijk leren. Zet in een uitnodiging voor een leerbijeenkomst dat de focus vooral ligt op het samen bouwen aan een duurzaam en gedeeld perspectief. Dat voorkomt dat deelnemers verwachten dat het een regulier overlegmoment is voor het afstemmen van directe oplossingen. Het helpt ook om na iedere bijeenkomst de verschillende perspectieven samen te vatten en met iedereen te delen. Er is met elkaar gereflecteerd en patronen zijn zichtbaar geworden. Dat vraagt om zorgvuldige communicatie en verslaglegging. Notulen zijn hiervoor niet geschikt. Voorkom een zakelijke toon, waardeer en benoem ieders inzet en commitment, en schenk aandacht aan wat de deelnemers van elkaar nodig hebben om door te blijven gaan. Spar ook met iemand in een vergelijkbare rol die bekend is met de taal, valkuilen en stappen in het anders denken en doen. Samen kun je reflecteren en vooruitblikken.

*‘Zorg dat het een levensverhaal wordt,
geen aanbodverhaal. Neem dus de tijd
voor het laten vertellen van dit verhaal
vanuit verschillende perspectieven.’*

Valkuilen herkennen

In je rol als facilitator kun je verschillende dilemma's ervaren, bijvoorbeeld:

Het gesprek of proces stagneert

Je merkt dat er iets wringt dat je niet concreet kunt maken. Stagnatie hoort bij de complexiteit van het proces of van de problematiek, maar kan wel het duurzame perspectief in de weg zitten. Dit kun je doen:

1. Bedenk hoe je stagnatie bij jezelf en bij anderen kunt herkennen, zodat je eerder kunt handelen.
2. Herken (parallele) patronen. Wat zie je gebeuren dat je herkent uit het verleden van dit gezin en de hulpverleners of tussen hulpverleners onderling? Vraag of het klopt wat je ziet en let op wat er vervolgens in de groep gebeurt.
3. Let op of het doel nog helder is. Door de urgentie van een casus kan het dat er wordt gedacht in 'snelle' oplossingen, maar dat draagt niet bij aan het duurzame perspectief. Ga terug naar de bedoeling door betrokkenen te vragen waarom zij het belangrijk vinden om aan te sluiten, wat ze raakt bij dit gezin of door de inbrenger te vragen naar de reden van aanmelding voor deze leerbeweging. Hier tijd voor nemen, draagt bij aan het duurzame perspectief.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Je twijfelt over het commitment van alle betrokkenen

De intrinsieke betrokkenheid en toewijding van alle betrokkenen kun je als facilitator niet afdwingen. Wel kun je bevorderen dat alle betrokkenen met elkaar het gesprek aangaan over commitment, door er aan het begin van de bijeenkomst expliciet naar te vragen en de verwachtingen vooraf goed duidelijk te maken. Zeg bijvoorbeeld: 'Misschien leidt ons samen leren niet direct tot een oplossing, want anders was die al gevonden. Wel gaan we nu samen leren en ontdekken.'

Je voelt geen gedeelde verantwoordelijkheid

Het voelen van gedeelde verantwoordelijkheid draagt bij aan een goede samenwerking en een grotere kans op succes in een casus. Dit kun je niet afdwingen, maar wel het gesprek hierover stimuleren, bijvoorbeeld door te vragen: 'Hoe zorgen we dat we dit met elkaar blijven doen? Wat betekent dit voor jouw verantwoordelijkheid? Hoe houden we elkaar vast?'

De rol van facilitator vervullen

Je voelt je verantwoordelijk en vindt het lastig om in je rol te blijven

Een veelvoorkomend spanningsveld voor een facilitator ligt tussen overnemen en toevoegen. Wat daarin helpt is een onderscheid maken tussen het primaire proces en je rol als facilitator. Het primaire proces is wat je inhoudelijk aan de casus doet. Je rol als facilitator bestaat uit het mogelijk maken van het goede gesprek, het steunen, patronen benoemen, et cetera. Vraag jezelf daarom af hoe je onafhankelijk en betrokken kunt blijven, zonder de verantwoordelijkheid van de groep over te nemen. Daarvoor kan het helpen om met een andere facilitator te bespreken wat je nodig hebt om deze rol goed te vervullen en af te spreken hoe jullie elkaar daarin kunnen helpen.

De urgentie is zo groot

Je voelt dat je nu iets moet doen en vindt het lastig om met zijn allen niet te weten wat. Dat benoemen en bespreken in de groep veroorzaakt vaak een stilte. We zijn geneigd om stiltes aan elkaar te praten, zeker tijdens een online bijeenkomst. Bedenk dan dat stiltes ook nieuwe inzichten kunnen geven in wat er gebeurt en hoe je ermee om kunt gaan, ook al is de urgentie groot. Vraag je af wat het effect op de casus of kwestie kan zijn van verdragen en vertragen. Zorg ervoor dat het ongeduld en het gevoel van urgentie het duurzame perspectief niet in de weg staan.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

**Samen werken aan een
duurzaam perspectief**

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Samen werken aan een duurzaam perspectief

Deze kaart helpt bij het samen werken aan de toekomstdroom van een gezin: het duurzaam perspectief. Werken aan een duurzaam perspectief gaat met vallen en opstaan. Je doorloopt hierbij drie bewegingen die telkens terugkeren: vastlopen, anders denken en anders doen. In deze kaart lees je wat deze bewegingen inhouden, en wat dat vraagt van alle betrokkenen.

*‘Je moet op het spanningsveld balanceren.
Als individu en als groep moeten we een gevoel van
onveiligheid kunnen verdragen.’*

Wat is een duurzaam perspectief?

Het duurzaam perspectief is de toekomstdroom van een gezin, waar jij je als professional aan verbindt. Dit doe je door je kennis en kunde toe te voegen in plaats van de controle over te nemen. En door samen met het gezin en mensen in de omgeving mogelijkheden te benutten om het alledaagse leven te verbeteren en de pedagogische basis te versterken.

Waarom is een duurzaam perspectief belangrijk?

Voor complexe situaties werken generieke oplossingen en standaard-aanbod meestal niet. Soms blijken oplossingen zelfs schadelijk te zijn. Als de hulp aan een gezin vastloopt, blijkt vaak dat professionals vooral druk zijn geweest met elkaar overtuigen. Of met bepalen wie welke verantwoordelijkheid heeft. Ondertussen zijn zij de verbinding met het gezin, hun verhaal en hun toekomstdroom wellicht kwijtgeraakt.

Om de stagnatie te doorbreken, is het belangrijk dat je er samen met het gezin voor zorgt dat hun duurzaam perspectief weer leidend wordt. Je zoekt als professional naar oplossingsrichtingen op maat, waarbij je de leefwereld van de jongere en het gezin als uitgangspunt neemt. Samen met het gezin probeer je een netwerk van hulp en ondersteuning te vormen dat het gezin versterking, bescherming en nabijheid biedt – passend bij hun toekomstdroom.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

**Samen werken aan een
duurzaam perspectief**

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Wie zijn nodig om aan een duurzaam perspectief te kunnen werken?

Werken aan een duurzaam perspectief vraagt om een toegewijd team. De unieke situatie van de jongere en diens gezin bepaalt wie deel uitmaakt van dit toegewijde team. Het toegewijde team biedt een professionele, steunende én kritische omgeving waar je als professional leert over jezelf en de onderlinge samenwerking. Samen met collega's uit andere organisaties en domeinen kom je zo uit je comfortzone.

Samen werken aan een duurzaam perspectief

Het toegewijde team is de groep waarmee je steeds de vanzelfsprekendheden in het werk bevraagt om zo het gezinsperspectief en de gezamenlijke toekomstdroom voor ogen te houden. Dit doe je met steun van leidinggevers. Het is de kunst om elke keer samen lerend tot de best volgende stap te komen. Daarvoor is openheid over je eigen belemmerende patronen nodig: weten waar je zelf goed in bent, wat je nodig hebt van anderen om het vol te houden, en erkennen waar de ander beter in is.

Omdat jullie je verbinden aan het gezin en belangrijke mensen rond het gezin, maken zij in feite onderdeel uit van het team. Samen met hen spreek je af wie vanuit het team vertrouwens- en contactpersonen zijn voor gezinsleden en andere belangrijke betrokkenen.

Hoe werk je als toegewijd team aan een duurzaam perspectief?

Bouwen aan een duurzaam perspectief gaat met vallen en opstaan, vaak in spannende omstandigheden. Je doorloopt hierbij als toegewijd team drie terugkerende bewegingen: vastlopen, anders denken en anders doen. Dit gebeurt vaak in een rommelig leerproces waarin je samen één stap vooruitzet en daarna soms weer twee stappen terug. Het duurzaam perspectief blijft hierbij steeds centraal staan. Zie het figuur op [pagina 10](#).

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

**Samen werken aan een
duurzaam perspectief**

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdelijk maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Samen werken aan een duurzaam perspectief

Anders doen: al lerend werken aan een duurzaam perspectief van het gezin.

Figuur: Drie terugkerende bewegingen naar een duurzaam perspectief

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

**Samen werken aan een
duurzaam perspectief**

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Vastlopen: een gezamenlijk gevoel van onmacht en urgentie

**“We staan eigenlijk nooit echt stil bij ieders onmachtgevoelens.
We moeten altijd weer door, een plan maken en verder.”**

**“Ik denk dat het lastig is om toe te geven dat je het niet weet.
Iedereen zit daar met zijn eigen expertise, en we verwachten
van elkaar dat we het weten.”**

Geef aandacht aan onmacht

Als een situatie is vastgelopen, ervaren het gezin, mensen rond het gezin en hulpverleners dat de standaardoplossingen geen antwoord bieden. Ze maken zich zorgen, voelen zich alleen in hun verantwoordelijkheid en zien geen oplossing. Je kunt dat soms herkennen aan de vraag of iemand anders of een andere organisatie de situatie kan overnemen. Of aan discussie over wie waar verantwoordelijk voor is. Of aan het gevoel dat je de controle van het gezin zou willen overnemen.

Het liefst besteed je zo min mogelijk aandacht aan dit gevoel van onmacht. Maar het levert veel op als je dat bewust wél doet. Want de erkenning dat je het niet weet en dat je je machteloos voelt, blijkt een belangrijke eerste stap om uit de stagnatie te komen, en weer in beweging te komen. Het is vaak een eyeopener om te ontdekken dat anderen hetzelfde ervaren in ingewikkelde situaties, vanuit een ander perspectief of andere organisatie.

Samen werken aan een duurzaam perspectief

De werkvormen [De onderstroom naar de oppervlakte brengen](#) en [Kunst inzetten](#) kunnen helpen bij het bewust aandacht geven aan onmacht.

Ervaar verbinding en urgentie

Als toegewijd team is het essentieel om een gezamenlijke urgentie te voelen om het anders te doen. Een gedeeld besef dat je alleen tot duurzame verandering kunt komen als je je richt op het doorbreken van belemmerende patronen in de hulpverlening en in het gezin. Jullie komen op regelmatige basis bij elkaar. Wees ook tussendoor beschikbaar voor elkaar.

Om het duurzaam perspectief scherp te krijgen, stel je elkaar vragen als:

- Wie moeten er (nog meer) bij betrokken zijn?
- Wat hoopt ieder van ons te bereiken?
- Wat hebben we nodig van anderen?
- Hoe kunnen we de kennis benutten van perspectieven die niet aan tafel zitten?
→ Hiervoor kun je de kaart [Het gezinsperspectief](#) inbrengen gebruiken.

Het is hierbij belangrijk om steun te krijgen van je leidinggevend en om medestanders te vinden, zoals de gemeente en samenwerkingspartners, die iets kunnen bijdragen aan de toekomstdroom.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

**Samen werken aan een
duurzaam perspectief**

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdelijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Zorg dat iemand de rol van facilitator op zich neemt

Voor een leerbeweging is iemand nodig die zich onafhankelijk, maar betrokken aan het leerproces verbindt en bereid is zelf ook te leren. Geen voorzitter, maar een facilitator: iemand die het gesprek op gang brengt en het goede voorbeeld geeft. Deze persoon stelt verwonderd en nieuwsgierig vragen zonder zelf antwoorden te geven. Gebruik hiervoor de kaart [De rol van de facilitator vervullen](#).

Anders denken: een gezamenlijke pas op de plaats

**“Wat opvalt is dat je heel gauw in een hulpaanbod,
in instellingen en in bedden denkt. Zo werkt dat nou eenmaal.”**

Vertraag en maak pas op de plaats

Maak met het toegewijde team pas op de plaats door in de dagelijkse hectiek momenten te creëren voor vertraging en reflectie. Maak ruimte om aan te sluiten bij het tempo van de ander, elkaar te bevragen, te luisteren en te reflecteren. Bevraag samen de stap die je voorheen vanzelfsprekend zou willen zetten: is dit echt de meest passende oplossing, of is deze manier van denken en doen onderdeel van het patroon dat heeft gezorgd voor stagnatie? Maak ook ruimte om je te verdiepen in tegenstrijdige aannames, overtuigingen of andere spanningsbronnen onder het wateroppervlak. Onderzoek samen hoe jullie woorden kunnen geven aan wat niet gezegd wordt, maar wel voelbaar is en de samenwerking in de weg kan staan. Je kunt daarvoor bijvoorbeeld de [metafoor van de ijsberg gebruiken](#), of werkvormen vanuit [Deep Democracy](#).

Samen werken aan een duurzaam perspectief

Herken patronen

In de pas op de plaats is er ruimte om lessen te trekken uit het verleden. Breng familiepatronen en hulpverleningspatronen in kaart die bijdragen aan stagnatie of juist ondersteunend zijn. Je kunt bijvoorbeeld [een tijdelijn](#) en [een socio-genogram](#) maken. Wat is er allemaal al gebeurd? Hoe heeft het gezin daarop gereageerd? Hoe hebben betrokken organisaties daarop gereageerd? En welke patronen worden daaruit zichtbaar? Hebben die patronen bijgedragen of hebben die belemmerend gewerkt? Stel jezelf de vraag: wat zegt onze interactie over de interactie in het gezin? Je kunt zo breder kijken dan de actuele situatie en het eigen perspectief.

Krijg inzicht in alle perspectieven

Als een situatie spannend is en iedereen het goed probeert te doen, kan het gebeuren dat je niet meer begrijpt waarom een ander doet wat hij doet. Door te ervaren hoe het is om in de schoenen van een ander te staan, leer je van elkaars perspectief. Je kunt daarvoor de werkvorm [Perspectiefwissel](#) gebruiken. Je krijgt zo meer inzicht in de gevoelens, gedachten en drijfveren van de ander. Dat helpt om los te komen van vaste denkpatronen, ingesleten beelden over elkaar en al vaak geprobeerde, maar niet werkende oplossingen.

Zorg ook voor verbinding met beleid en bestuur binnen de betrokken organisaties. Toestemming en ruggeleuning van leidinggevenden zijn nodig. Bovendien kunnen zij ook leren anders te denken en doen, waarbij zij net als jullie tegen allerlei dilemma's aanlopen. Bekijk hiervoor [de kennis over bestuurlijk leren](#).

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

**Samen werken aan een
duurzaam perspectief**

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Anders doen: al lerend werken aan een duurzaam perspectief van het gezin

**“Ik voel een intentie bij iedereen: we willen wel.
Dat geeft energie. “**

**“Wij gaan pas loslaten als hij echt goed terecht is gekomen.
Dus ik voel hierin een grote rol voor ons weggelegd.”**

Maak het gezinsperspectief weer leidend

Soms is ‘herstelwerk’ nodig om het gezinsperspectief weer leidend te maken. Je constateert dan bijvoorbeeld dat jullie als betrokken professionals vooral druk zijn geweest met elkaar. Dat jullie vooral geprobeerd hebben elkaar te overtuigen van wat er moet gebeuren, of wie welke verantwoordelijkheid heeft. Ondertussen zijn jullie de verbinding met het gezin, hun verhaal en hun toekomstdroom kwijtgeraakt. Daarom is het van belang om steeds opnieuw verbinding te maken met het gezin, om zo steeds beter te begrijpen wat er echt aan de hand is en wat gezinsleden zelf kunnen en willen. Je kunt dit doen door te vragen naar de droom van de jongere en het gezin. En door spanningen tussen het willen overnemen en het willen toevoegen bespreekbaar te maken in een [Moreel Beraad](#).

Samen werken aan een duurzaam perspectief

[De facilitator](#) speelt een belangrijke rol in het centraal houden van het duurzame perspectief. Ook houdt de facilitator de patronen in het gezin en het team op tafel en bevraagt het team op de parallellen daartussen.

Vraag naar de droom van de jongere

Om het duurzame perspectief voor de jongere voor ogen te houden, kun je als professional een aantal vragen stellen. Doe dit in de vertrouwde omgeving van de jongere of op een andere plek die de jongere kiest. Voorbeeldvragen:

- Wat zijn jouw dromen?
- Wie zijn belangrijke mensen in jouw leven die daaraan willen bijdragen?
- Wat is er nodig om steeds een stapje dichterbij jouw droom te komen?
- Wat staat in de weg, waar maken jij of de mensen in jouw omgeving zich zorgen over?
- Waar halen de mensen in jouw omgeving de motivatie en energie vandaan om nu de dingen te doen die nodig zijn? En wie steunen hen onvoorwaardelijk?
- Welke acties van vandaag kunnen bijdragen aan het een stapje dichterbij brengen van jouw dromen en ambities?
- Wat kan mijn rol en toegevoegde waarde zijn voor jou en deze andere mensen?
- Wie moet daarvoor nu wat doen of juist laten?

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

**Samen werken aan een
duurzaam perspectief**

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Bevraag jezelf

Om te zorgen dat je de controle niet overneemt, maar kennis en kunde toevoegt, is het belangrijk om jezelf als professional vragen te blijven stellen:

- Wat vraagt dat van mij?
- Als ik mezelf in de spiegel aankijk, zeg ik daar dan volmondig 'ja' tegen?
- Ben ik bereid te blijven, ook als het spannend wordt?
- Aan welke kernwaarden blijven ik en het toegewijd team op die momenten trouw?

Verken ethische dilemma's

In het bouwen aan het duurzame perspectief stuit je soms op ethische dilemma's. Bijvoorbeeld als je je afvraagt of jullie met jullie keuzes voldoende veiligheid bieden of teveel risico's nemen. Je verkent dan in een [Moreel beraad](#) de waarden, normen en verschillende perspectieven om tot een beter onderbouwd besluit te komen.

Bouw aan het duurzaam perspectief

“Door de korte lijnen in deze samenwerking is het nog te dragen, want deze situatie is heel zwaar. Maar doordat wij elkaar goed weten te vinden, hou ik het vol”

“De uitdaging is om kleine stapjes te zetten. Het hoeft ook niet meteen helemaal goed te gaan, maar we kunnen allemaal leren. Ik merk dat ons denkproces zo verder gaat.”

Samen werken aan een duurzaam perspectief

Nu iedereen steeds beter begrijpt wat er echt aan de hand is, en wat gezinsleden en mensen om het gezin zelf kunnen en willen, kun je in verbinding met beleid en bestuur van betrokken organisaties, samen gáán voor het duurzame perspectief van het gezin.

Het duurzame perspectief gaat vaak om weer grip krijgen op je eigen leven. Zoals zelfstandig kunnen wonen, of weer thuis wonen. Het vraagt om mensen en oplossingsrichtingen in de directe leefwereld van de jongere en het gezin. Iemand die bereid blijkt voor een langere tijd in huis nabijheid te bieden. Een verzorgpaard. Of een netwerk van mensen rond een jongere die op zichzelf gaat wonen.

Het gezin komt hierbij samen met het toegewijde team en de betrokken leidinggevendenden allerlei hobbels tegen. Iedereen heeft daarin te verdragen dat het niet in één keer goed zal gaan. Dat er soms spannende momenten en zorgen zullen zijn of regels die belemmeren. Houd juist dan het duurzame perspectief vast, geef aan wat je van anderen nodig hebt om het vol te houden en blijf beschikbaar voor elkaar. Zorg voor steun en uitwisseling van dilemma's en lessen. Zodat je weet dat je er niet alleen voor staat.

Reflecteer en stel bij

Als je aan het leren bent, doe je steeds nieuwe ervaringen op. Maak geregeld een nieuwe gezamenlijke pas op de plaats om elke stap uit te lichten. Reflecteer op wat je onderweg tegenkomt en beslis samen over de volgende stap. Wat leer je van deze ervaring of dit inzicht? En wat betekent dat voor de volgende stap richting het duurzaam perspectief van het gezin?

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

**Samen werken aan een
duurzaam perspectief**

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijddlijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Dit reflecteren en samen beslissen doe je op basis van de kennis over helpende en belemmerende patronen die jullie eerder al opgedaan hebben. Je kunt ook opnieuw de perspectiefwissel en de tijddlijn inzetten of de opbrengsten daarvan er weer bij pakken.

Vragen die helpend kunnen zijn:

- Zijn we nog op weg naar het duurzame perspectief?
- Is het gezinsperspectief nog leidend?
- Hoe staan belemmerende hulpverleningspatronen dit in de weg?
- Wie of wat is helpend?
- Wat hebben wij dan te doen?
- Wat hebben wij te doen om samen te beslissen met het gezin?
- Wat hebben we nodig van anderen?

Samen werken aan een duurzaam perspectief

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Het gezinsperspectief inbrengen in de reflectie

Bij stagnatie van de hulpverlening is het perspectief van het gezin vaak uit beeld geraakt. Dan is opnieuw verbinding maken met het gezin nodig om beter te begrijpen wat er echt aan de hand is en wat gezinsleden zelf kunnen en willen. Herken je dit?

Dan kan deze kaart je helpen bij het voeren van een reflectief gesprek waarmee je het perspectief van de gezinsleden en andere belangrijke betrokkenen (weer) centraal zet en op weg kan gaan naar duurzame verandering.

*‘Dit gesprek was niet om hulp te verlenen,
maar om samen te reflecteren.
Ik kon op een andere manier nieuwsgierig zijn.
Daardoor heb ik een andere kijk gekregen op mijn
positie in dit gezin, en op die van collega’s.’*

Waarom een reflectief gesprek met gezinsleden?

Soms constateer je dat jullie als betrokken professionals vooral druk geweest zijn met elkaar. Jullie hebben vooral geprobeerd elkaar te overtuigen van wat er moet gebeuren of wie welke verantwoordelijkheid heeft. Ondertussen zijn jullie de verbinding met het gezin, hun verhaal en hun droom voor de toekomst een beetje kwijtgeraakt. En daarmee ook de beweging naar duurzame verandering.

Idealiter bespreek je dan met het gezin hoe jullie er samen voor kunnen zorgen dat hun perspectief leidend blijft of wordt. Soms is daarvoor een tussenstap nodig in de vorm van een reflectief gesprek met een of meerdere gezinsleden of andere betrokkenen. Je nodigt hen uit om samen terug te kijken op gebeurtenissen die voor hen

belangrijk waren tijdens en voorafgaand aan jullie betrokkenheid. Zo kun je je een betere voorstelling maken van hoe zij deze gebeurtenissen hebben beleefd en wat hun wensen en verlangens toen, in het hier en nu en voor de toekomst zijn.

Wat is een reflectief gesprek?

Reflectieve gesprekken met gezinsleden en andere betrokkenen hebben als doel inzicht te krijgen in het perspectief van het gezin en samen te leren hoe je dat perspectief (weer) leidend kunt maken. Je bekijkt je eigen handelen als het ware in de spiegel die gezinsleden en andere betrokkenen je voorhouden. Hiervoor is een pas op de plaats nodig waardoor er ruimte komt om naar elkaar te luisteren. In het dagelijks werk is dit niet altijd vanzelfsprekend. Voor een reflectief gesprek stel je je kwetsbaar op, want je vraagt feedback op jouw handelen en dat van collega's.

Hieronder lees je tips over de voorbereiding en uitvoering van zo'n gesprek. En hoe je de opbrengsten van het gesprek kan benutten in je vervolgstappen.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Vorbereiding

Besprek met een of meer gezinsleden dat jij de tijd wilt nemen om te luisteren naar hun verhaal en naar hun kijk op wat er in hun gezin aan de hand is en op de hulp tijdens en voor jouw betrokkenheid.

- Leg het doel van dit gesprek uit: dat je door terug te kijken wilt leren van hun ervaringen. Dat je wilt onderzoeken hoe de hulp aan het gezin beter kan en of dat kan bijdragen aan verbetering van hulp aan andere gezinnen. Je wilt de opbrengsten van dit gesprek daarom delen met andere betrokkenen om er samen van te leren.
- Vraag of zij willen meewerken aan zo'n gesprek. Geef hen de gelegenheid hierover na te denken en spreek af wanneer jullie terugkomen op je vraag. Bespreek dan:
 - of ze dit gesprek inderdaad willen voeren. Benadruk dat ze ook nee mogen zeggen
 - wie in hun ogen zo'n gesprek het beste met hen kan voeren
 - welke vragen ze hebben
 - waar en wanneer het gesprek het beste zou kunnen plaatsvinden. Denk hierbij aan een vertrouwde of juist neutrale omgeving
 - spreek af hoelang het gesprek gaat duren
 - bespreek hoe de informatie uit het gesprek vastgelegd wordt. Worden er aantekeningen gemaakt of mag het gesprek worden opgenomen? En op welke manier mag het gedeeld (en bewaard) worden met andere (professioneel) betrokkenen rond het gezin?

Het gezinsperspectief inbrengen

Bedenk dat er verschillende keuzes te maken zijn over wie er bij dit gesprek kunnen zijn. Je kunt verschillende gesprekken met verschillende gezinsleden en betrokkenen voeren. Degene die vragen stelt aan het gezinslid of de gezinsleden kan iemand zijn die bij de hulpverlening betrokken is geweest, de ins en outs kent en daardoor kan vragen naar dingen die de gezinsleden niet uit zichzelf noemen. Dit kan bijvoorbeeld een professional zijn met wie het gezin een vertrouwensband voelt.

Maar de vragensteller kan ook een onafhankelijke persoon zijn die niet weet hoe de hulpverlening is verlopen en vanuit oprechte belangstelling op onderzoek gaat. Dit kan bijvoorbeeld een ervaringsdeskundige zijn. Een combinatie van beiden kan ook.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Het gezinsperspectief inbrengen

Uitvoering

Een reflectief gesprek met een gezinslid of gezinsleden is bedoeld om (weer) beter te begrijpen hoe zij hun situatie beleven en wat zij zelf kunnen en willen. Je neemt de tijd en ruimte om zonder oordeel geïnteresseerd te zijn, te luisteren en actief door te vragen naar de beleving.

Start het gesprek door te vertellen dat je goed wilt begrijpen hoe jouw gesprekspartner de situatie beleeft (heeft). En dat je beter wilt weten wat het gezin zou willen, hoe het de toekomst het liefst voor zich ziet.

Neem vervolgens de tijd om terug te blikken. Vraag of je gesprekspartner op bepaalde momenten wil terugblikken, bijvoorbeeld ingrijpende gebeurtenissen, beslissingen, start of afsluiting van hulp, verandering van school of woonplek of wisseling van hulpverlener. Welk moment is belangrijk geweest? Wat maakt dat een belangrijk moment? Hoe heeft iemand dat beleefd? Wat was prettig? Wat niet? Wat had je gesprekspartner anders gewild? Wat zou hij of zij andere gezinnen en professionals in een dergelijke situatie gunnen? Vat af en toe samen wat er gezegd is en check of je het goed begrepen hebt.

In een later stadium kun je opnieuw reflecteren met het gezin op hoe zij na dit gesprek de vervolgstappen hebben beleefd. Hebben zij het idee dat hun eigen perspectief (weer) leidend is? Waar merken ze dat aan? En hoe kan het nog beter?

Een tijdslijn als hulpmiddel

Met een [tijdslijn](#) kun je een reflectief gesprek structureren. Dat helpt bijvoorbeeld als de emoties hoog oplopen of als de samenwerking in het verleden moeizaam is verlopen. Door naar de informatie op de tijdslijn te kijken, kun je dan afwisselend stilstaan bij de feiten en bij de ervaringen en emoties op bepaalde momenten. Aan de hand van de tijdslijn kun je de volgende vragen stellen:

- Staan volgens jou alle belangrijke momenten op de tijdslijn? Of mis je iets?
- Op welk moment op deze lijn wil je terugkomen? Hoe heb je dat moment beleefd? Wat vond je prettig en wat niet? Waarom? Wat zou je andere gezinnen en professionals in zo'n situatie gunnen? Wat hebben zij dan nodig? Wat zou je een volgende keer zelf anders willen doen? Wat kan de hulpverlener volgens jou anders doen?
- Wat was voor jou of je gezin een cruciaal moment in het hele traject? Waarom? Wat heeft je daarin geraakt? Denk je dat de hulpverlener dit van jou weet? Waarom wel of niet?
- Wanneer was er een omslagpunt in het traject of in jullie samenwerking? Wat gebeurde er toen? Wie deed toen wat? Wie of wat was daarin belangrijk en waarom?

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdlijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

De opbrengsten benutten

Het verzamelen van de ervaringen van gezinsleden en andere betrokkenen is een manier om samen met andere professionals het beeld te verrijken, nieuwe inzichten op te doen en ervan te leren. Je voegt het gezinsperspectief toe aan jullie professionele reflectie.

- De ervaring leert dat inzicht in het perspectief van het gezin vaak leidt tot meer inzicht in parallele patronen tussen gezin en hulpverlening. Onderzoek daarom met elkaar de vraag: doen wij als professionals onderling misschien hetzelfde als gezinsleden onderling? Schuiven we bijvoorbeeld verantwoordelijkheden door als het ingewikkeld wordt, zonder eerst samen de tijd te nemen om te doorgronden wat er echt aan de hand is? En zorgt dat ervoor dat ouders hulpverleners verwijten dat zij het probleem niet oplossen en dat hulpverleners ouders verwijten dat ze niet goed meewerken en hen daarom doorverwijzen naar zwaardere zorg?
- De volgende vraag is op welke manier dit patroon ons als professionals belemmert om bij te dragen aan duurzame verandering. Hoe kunnen we samen leren onze valkuilen te herkennen en anders te gaan denken en doen?

‘Leg de opgedane inzichten vast en bespreek met elkaar hoe je ze kunt vertalen in vervolgstappen samen met het gezin.’

Het gezinsperspectief inbrengen

Leg de opgedane inzichten vast en bespreek met elkaar hoe je ze kunt vertalen in vervolgstappen samen met het gezin. Bedenk of de inzichten ook bij andere gezinnen kunnen helpen. Spreek af van wie en op welke manier de gesprekspartners uit de gezinnen iets te horen krijgen over hoe hun verhaal de betrokken professionals geholpen heeft en welke inzichten zij daardoor hebben opgedaan.

Een reflectief gesprek met collega's

Bij stagnatie in de samenwerking kun je op dezelfde manier als hier beschreven ook meerdere reflectieve gesprekken voeren met collega's. De opbrengsten daarvan kun je terug laten komen in een gezamenlijke bijeenkomst.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Een tijdslijn maken om patronen te ontdekken

Een tijdslijn is een passend hulpmiddel om breder te kijken dan de actuele situatie en het eigen perspectief. Een tijdslijn kun je gebruiken om bij een stagnerende samenwerking een casus of situatie goed in beeld te brengen. Dat geeft inzicht in patronen die mogelijk hebben bijgedragen aan stagnatie of juist een doorbraak of duurzame verandering hebben bevorderd.

‘Je gaat maar door in de dagelijkse dingen. Daardoor vergeet je soms om goed stil te staan bij welke hulp al eerder is ingezet, en hoe dingen zo gekomen zijn.’

Wat is een tijdslijn?

Met een tijdslijn maak je zichtbaar welke informatie er gedurende een bepaalde periode beschikbaar is over een kind, gezin of situatie. En welke informatie wellicht ontbreekt. Een tijdslijn geeft bijvoorbeeld inzicht in belangrijke levensgebeurtenissen en de reacties daarop. Het doel is niet om de tijdslijn zo compleet mogelijk te maken, maar om samen nieuwe inzichten te krijgen en samen te leren.

Voorbereiding

Verzamel de beschikbare informatie over het gezin, het kind of de situatie. Vaak zijn er al lange tijd gegevens bijgehouden over het gezin, de diagnostiek en de betrokken hulpverlening. Meestal is die informatie versnipperd over verschillende dossiers, mensen en andere informatiebronnen. Vraag jezelf af wat er nodig is om het perspectief van gezinsleden goed te kennen en in te brengen. Check voor tips de randvoorwaarde [Het gezinsperspectief inbrengen in de reflectie](#).

Noteer uit al die informatiebronnen de volgende gebeurtenissen met daarbij de datum:

- een beslismoment in de hulpverlening: denk aan inzet van bepaalde hulp, verandering van woonplek, contact met andere partijen, enzovoorts.
- een cruciaal contact tussen verschillende betrokkenen, bijvoorbeeld een professional uit het wijkteam zoekt contact met school om af te stemmen.
- een feitelijke gebeurtenis in het gezin: geboorte van een kind, scheiding van ouders, overlijden van een familielid, enzovoorts.
- een uitspraak van een gezinslid over wat er aan de hand is en wat zijn of haar behoefte is, bijvoorbeeld moeder meldt bij de huisarts dat het echt niet meer gaat.
- een uitspraak van een gezinslid over zijn of haar beleving van de situatie, bijvoorbeeld dat iemand zich wel of niet gezien en gehoord voelde.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

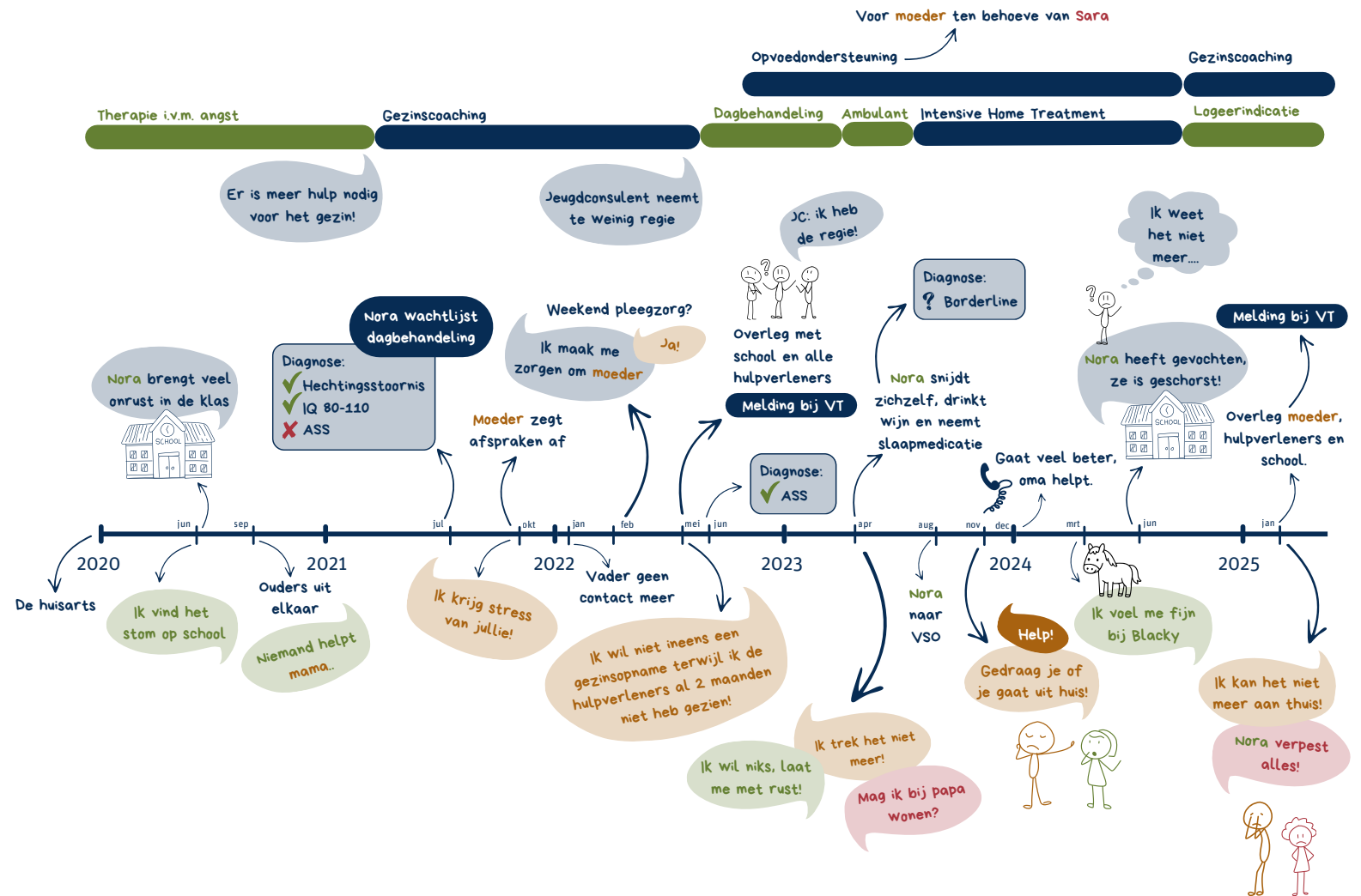
De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Een tijdslijn maken

Voorbeeld van een tijdslijn

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdelijk maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Een tijdelijk maken

Een tijdelijk maken

In een tijdelijk kun je vanuit een brede blik alle informatie over het hele gezin ordenen: feiten, meningen, aannames, emoties en interpretaties per moment. Je kunt zichtbaar maken welke informatie van professionals komt en welke van gezinsleden. Ook geeft een tijdelijk inzicht in hoe de besluitvorming is verlopen en hoe de verschillende betrokkenen dat ervaren hebben.

Als je deze informatie hebt verzameld, neem je een groot vel papier en teken je daarop een lijn in de breedte van het papier. Het beginpunt van de lijn is waar je denkt dat het verhaal van het gezin begint. Maak onderscheid tussen uitspraken en acties van professionals en acties en uitspraken van het gezin, bijvoorbeeld door de ene categorie boven de lijn te plaatsen en de andere onder de lijn.

Een tijdelijk bespreken

De tijdelijk kan helpen in een gesprek waarin betrokkenen willen leren van een casus of kwestie. Het samen opdoen van inzichten draagt bij aan vertragen en samen leren.

Start het gesprek door de aanwezigen uit te nodigen om naar de informatie op de tijdelijk te kijken. Hoewel het er niet om gaat de tijdelijk op juistheid te controleren, kun je kort stilstaan bij de vraag of de meest cruciale informatie is opgenomen in de tijdelijk. Voeg zo nodig ter plekke informatie toe.

Deze werkvorm is goed te combineren met de werkvorm [Een geno-sociogram maken](#).

Voor algemene tips bij het bespreken van de tijdelijk verwijzen we naar de randvoorwaarde: [De rol van facilitator vervullen](#).

Sta vervolgens stil bij de vraag: wat zien we? Wat valt ons op aan de informatie op de tijdelijk? Vraag mensen 'door hun ooghalen heen te kijken'. Zo zorg je voor vlotte, associatieve reacties. Die hoeven niet al te doordacht te zijn. Help mensen op gang door te vragen naar:

- herhalingen of patronen: wat is meerdere keren zo en zo gedaan?
- uitzonderingen: wanneer deden we ineens iets anders?
- perspectieven: is er veel of juist weinig inbreng vanuit het perspectief van het gezin, de professionals of anderen rond het gezin?
- verschillende betekenissen: zijn er verschillen in hoe gezinsleden, professionals en anderen rond het gezin betekenis hebben gegeven aan de gebeurtenissen op de tijdelijk? Wat betekenen die verschillen?
- soorten informatie: zie je veel of juist weinig feiten, meningen, emoties, interpretaties of aannames?
- Sta tenslotte stil bij de vraag: wat doet dit met ons? Welk gevoel overheerst? Wat zegt dat ons over de vervolgstap(pen)?

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Een geno-sociogram maken om onderlinge verhoudingen te zien

Een geno-sociogram maak je om duidelijk te krijgen wie de belangrijkste personen in en rond een gezin zijn. Hiermee krijg je een bredere blik en meer inzicht in de dynamiek, familiepatronen en hulpverleningspatronen die misschien bijdragen aan stagnatie of juist ondersteunend zijn. Gebruik deze werkvorm als je weet dat veel mensen invloed hebben op de gebeurtenissen in een gezin. Of om het krachtenveld in kaart te brengen als de samenwerking tussen betrokken professionals onderling of met het gezin stagneert.

*‘Het helpt om gezamenlijk een analyse te maken,
want vaak ben je geneigd om alleen
vanuit je eigen referentiekader te kijken.
Doordat we gezamenlijk het krachtenveld in kaart
brachten, konden we direct vragen stellen
over wat iemand anders inbracht. Zo kregen we
gezamenlijk een veel breder beeld.’*

Wat is een geno-sociogram?

Een geno-sociogram is een kaart met een overzicht van de belangrijkste familieleden en naasten van een gezin en hun onderlinge relaties. Afhankelijk van het leervraagstuk kunnen daarvoor meerdere generaties in kaart worden gebracht. Ook belangrijke familie-gebeurtenissen, informele zorg, sterfgevallen, verhuizingen en verbroken contacten kunnen in een socio-genogram worden opgenomen.

Vorbereiding

In een leerbijeenkomst maak je bij voorkeur gebruik van een overzicht dat samen met de familie is opgesteld. Neem de beschikbare informatie van het kind en het gezin door. Noteer wie er bij dit gezin of deze situatie betrokken zijn. Vaak zijn dat in ieder geval vader, moeder en kinderen, maar in veel gevallen bijvoorbeeld ook een nieuwe partner van een of beide ouders, grootouders, familieleden, vrienden of andere naasten die van invloed zijn, zoals iemand van school, de sportvereniging of bureu.

Een geno-sociogram maken

Een geno-sociogram kun je op verschillende manieren samen met de betrokkene(n) maken. Het is vaak onderdeel van systemische interventies in de jeugdzorg. Uitleg over hoe je een geno-sociogram maakt en een voorbeeld is te vinden in:

[Genogram maken: de generaties in beeld.](#)

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

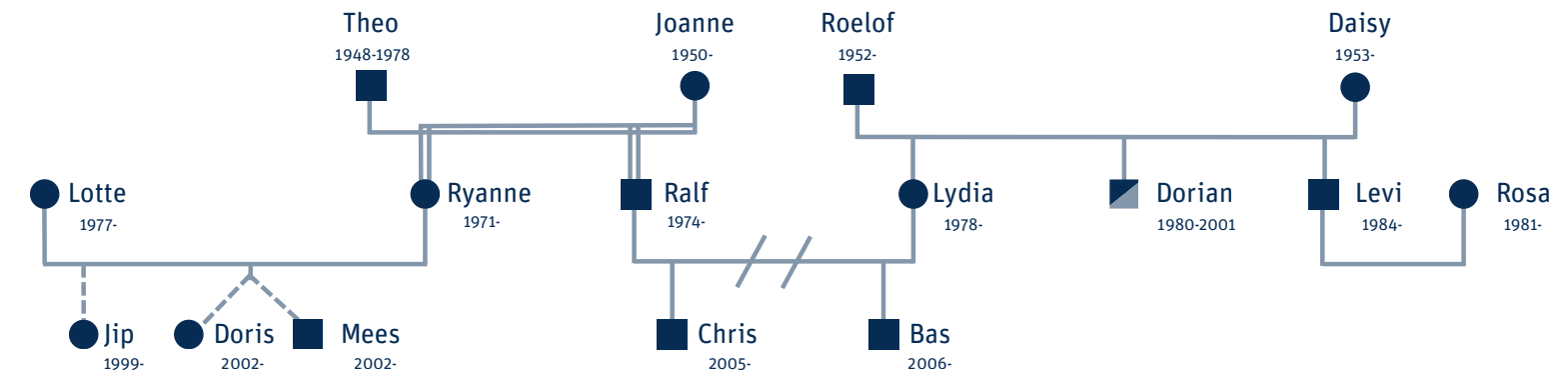
Meer lezen?

Een geno-sociogram maken

Een geno-sociogram bespreken

Tijdens een leerbijeenkomst nodig je de aanwezigen uit om het geno-sociogram te bekijken. Hoewel het niet gaat om het op juistheid controleren, kun je kort stilstaan bij de vraag of de meest cruciale informatie opgenomen is.

Voeg zo nodig informatie of personen toe. Al pratende kun je er ook betrokken professionals aan toevoegen. Soms wordt dan duidelijk dat zij zich tegenover elkaar in vergelijkbare patronen gedragen als in het gezin. Dat kan een mooi gesprek opleveren over thema's en gevoelens die spelen.

Symbolen

■ man	● vrouw	▲ x	—■ biologisch kind
■▲ psychische problemen	● pleegkind	-----▲ adoptiekind	—☒ doodgeboren kind
■↑ relatie	—○ miskraam		
■/— uit elkaar			

Kwaliteit relaties

===== hecht
~~~~~ afstandelijk
~~~~~ vijandig
— — verbroken
← misbruik

Deze werkvorm is goed te combineren met het maken en bespreken van een tijdslijn. Zie werkvorm: [Een tijdslijn maken](#).

Voor de verdere inhoudelijke bespreking van het geno-sociogram verwijzen we naar de randvoorwaarde: [De rol van facilitator vervullen](#).

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Een perspectiefwissel uitvoeren: in de schoenen van een ander gaan staan

Een perspectiefwissel lijkt op een rollenspel, maar is meer dan dat. Het heeft raakvlakken met familie- of organisatieopstellingen. Door op de plek van de ander te gaan staan voel en ervaar je zelf wat er gebeurt als jij die ander was in diens situatie. Een soort intuïtief weten. Dat is iets anders dan het ‘bedenken’. Je gaat als het ware in de schoenen van een ander staan en bent die persoon even. Zo’n perspectiefwissel kan je inzicht geven in onbewuste dynamieken die spelen.

‘Ik vind het fantastisch om te kunnen en mogen voelen vanuit het perspectief van deze vader.’

Wat is een perspectiefwissel?

Als een situatie spannend wordt en iedereen probeert het goed te doen, kan het gebeuren dat je niet meer begrijpt waarom een ander doet wat hij doet. In plaats van het gevoel dat je ‘samen de schouders eronder zet’, voel je dan eerder irritatie. Een perspectiefwissel is een uitnodiging om in de schoenen van die ander te gaan staan.

Maak als facilitator gebruik van een perspectiefwissel als iemand veel ‘vindt’ van een ander. Dat herken je aan uitspraken als: ‘Ik snap niet waarom hij dit niet doet’, ‘Hoe kan die moeder nou dat doen?’ of ‘Zij leveren nooit’. Een perspectiefwissel kan helpen om los te komen van vaste denkpatronen, ingesleten beelden over elkaar en al vaak geprobeerde, maar niet werkende oplossingen. Je krijgt meer inzicht in de gevoelens, gedachten en drijfveren van anderen. Begrip en

compassie helpen vaak om opnieuw verbinding met elkaar te krijgen en samen ruimte te maken voor nieuwe ideeën.

Vorbereiding

In verschillende leerbewegingen zijn de volgende inzichten opgedaan over de perspectiefwissel:

- Vraag je af of het een goed moment is voor een perspectiefwissel. Wanneer mensen van onbewust onbekwaam naar bewust onbekwaam zijn gegaan, staan zij volledig open voor leren. Dat is vaak een goed moment voor een perspectiefwissel. De perspectiefwissel kan ook helpen om bewust onbekwaam te worden.
- Vraag je af of er voldoende zicht is op alle belangrijke betrokkenen, bijvoorbeeld uit het [geno-sociogram](#)? Wanneer de meest relevante personen voor de perspectiefwissel niet bekend of beschikbaar zijn, mis je misschien belangrijke informatie.
- Bedenk welk perspectief je uitgelicht wilt hebben, en waar naar jouw idee de meeste pijn zit. Neem ook de tijd om dat echt te doorvoelen in de voorbereiding of tijdens een bijeenkomst, als vorm van ‘reflectie in de actie’.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Een perspectiefwissel uitvoeren

Het inzetten van een perspectiefwissel is maatwerk. De vragen die gesteld worden, gaan over wat iemand ervaart bij het veranderen van perspectief. Het is belangrijk om daarbij te accepteren dat op dit moment en in deze situatie elk perspectief waar is. Alles wat er gebeurt en gezegd wordt, kan helpen om nieuwe handelingsperspectieven te ontdekken.

Een perspectiefwissel uitvoeren

Een voorwaarde voor een perspectiefwissel is dat de aanwezigen enig inzicht hebben in wat gezinsleden en andere betrokkenen weten, denken en voelen. Maar met wat improvisatie kun je de perspectiefwissel inzetten op ieder moment dat het volgens jou past.

Voorbeelden van een perspectiefwissel uitvoeren en bespreken

Hoe je als facilitator een perspectiefwissel inzet, hangt af van de situatie. Daarom drie voorbeelden van verschillende situaties:

1. Als er geen gedeelde besluitvorming meer is, bijvoorbeeld tussen hulpverlening en gezin.

Maak twee groepen. De ene groep is 'hulpverlening', de andere groep is 'gezin en netwerk'. Beide groepen krijgen de opdracht om in vijftien minuten het gewenste langetermijnperspectief te beschrijven en de eerste drie stappen te formuleren die nu nodig zijn om in de richting van dat perspectief te bewegen. Laat de groepen om de beurt uitleggen wat ze bedacht hebben en waarom. Bespreek vervolgens de verschillen en wat die betekenen. Laat beide groepen reageren vanuit hun rol. Evalueer tot slot de impact van de perspectiefwissel op de deelnemers. Vraag: 'Wat leert dit jou als hulpverlener over jouw rol in dit gezin? Wat wil je gaan doen of laten?'

Het kan helpen om eerst een tijdslijn of een geno-sociogram te maken en te bespreken.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Een perspectiefwissel uitvoeren

2. Als het gezin of een collega overladen wordt met hulpverlening of goede adviezen

Vraag iemand om in de huid van een gezinslid te kruipen, een rugzak om te doen en op een centrale plek te gaan staan. De betrokken hulpverleners staan buiten de ruimte, komen een voor een langs het gezinslid en stoppen hun advies in de vorm van één boek in de rugzak. Soms haalt iemand er iets uit, maar meestal komt er meer in de rugzak dan eruit gaat. Vraag aan de hulpverleners hoe het voor hen is om dit te doen. Vraag aan de rugzakdrager hoe het is om dit te ervaren.

3. Om samen de niet-maakbaarheid en machteloosheid van het niet-weten te (h)erkennen

Deze vorm kun je goed combineren met een tijdslijn en geno-sociogram. Door een tijdslijn te bespreken, heb je gereflecteerd op het handelen van de betrokkenen tot nu toe. Vaak heeft dit inzicht gegeven in vaste patronen, niet-gedeelde besluitvorming, ontbrekende informatie, et cetera. Als je deze nieuwe kennis wilt benutten, bijvoorbeeld om in een specifieke casus andere keuzes te maken, kun je de perspectiefwissel inzetten:

- Vraag de groep wie de belangrijkste betrokkenen in het tijdslijnverhaal zijn.
- Kies daaruit een aantal dat gelijk is aan het aantal beschikbare personen, bijvoorbeeld kind, ouders, hulpverleners, oma, buurvrouw of leerkracht.

- Laat iedereen kiezen welke betrokkene hij of zij wil zijn. Niemand mag zichzelf zijn. Het kind kan het beste vertolkt worden door iemand die het kind goed kent.
- Vraag vervolgens om niet over deze persoon te gaan denken, maar om deze persoon echt te zijn en te voelen wat er in je op komt.
- Als dat gelukt is, vraag je de deelnemers in stilte twee dingen te doen:
 - De volgende vragen te beantwoorden:
 - Wat is op dit moment jouw grootste dilemma of angst?
 - Hoe voel je je daarbij?
- Te gaan zitten zoals ze zich voelen. Als iedereen zo zit, vraag je de groep om voorzichtig rond te kijken. Wat roept dit op? Pas dan vraag je iedereen om in de rol te antwoorden op de twee vragen.
- De facilitator kan de antwoorden op een flap noteren, bijvoorbeeld in een tabel met in de rijen de betrokkenen en in de kolommen het dilemma of de angst met bijbehorend gevoel.
- Reflecteer met de groep op wat er op de flap staat als iedereen antwoord heeft gegeven. Je zult merken dat de 'gezinsleden' vaak in hun rol blijven tijdens dit gesprek. Dat is prima en helpt vaak bij de vervolgstappen (handelingsalternatieven).

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdlijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

**De onderstroom naar de
oppervlakte brengen**

Kunst inzetten

Meer lezen?

De onderstroom naar de oppervlakte brengen

Deze kaart bevat verschillende werkvormen waarmee je samen taal kunt geven aan wat niet gezegd wordt, maar wel voelbaar is en de samenwerking in de weg kan staan. Daarbij gebruiken we de metafoor van de ijsberg. Taal die uitdrukt wat er ‘onder water blijft’, kan bijdragen aan het verbeteren van de samenwerking en aan duurzame verandering voor het gezin.

Hoe herken je dat dit speelt?

Soms kun je in gesprekken het gevoel hebben dat je samen niet de kern te pakken krijgt. In deze situaties is de gebruikte taal vaak te abstract en ligt spraakverwarring op de loer. Je herkent dat aan overleggen waarin deelnemers elkaar steeds aan het overtuigen zijn of voortdurend in herhaling vervallen. De energie lekt dan weg en je hoort verzuchtingen als: ‘Waar draaien we eigenlijk omheen?’ Of: ‘Waar gaat het eigenlijk om?’ Soms wordt het niet uitgesproken, maar denk je het zelf. Je kunt dit ook herkennen aan een wervelwind aan onrust in de groep die tot uiting komt in gedrag, zoals uit het raam kijken, wiebelen, grapjes maken, afgeleid zijn, naar het toilet gaan of eten.

In zulke situaties weet je dat iets belangrijks niet wordt gezegd. De onderstroom van emoties, verschillen of conflicten die spelen onder de oppervlakte van het gedrag wordt dan niet gedeeld in de groep. Dat gebeurt omdat deelnemers zich er niet van bewust zijn of omdat het te kwetsbaar voelt om hun gevoelens of meningen te delen. Vaak weerhouden zenuwen en angst ons ervan om het echte gesprek aan te gaan, terwijl juist in de spanning en het ongemak de opening zit naar groei.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

**De onderstroom naar de
oppervlakte brengen**

Kunst inzetten

Meer lezen?

Aandacht voor verschillende perspectieven

Deep Democracy is een methode die groepen helpt in te zien dat er meerdere waarheden zijn en dat dus niemand het monopolie op de waarheid heeft. Conflicten en tegengestelde meningen horen er nu eenmaal bij. Wanneer we deze met elkaar onderzoeken, kunnen we er allemaal wijzer van worden en worden de onderlinge verbanden en relaties alleen maar sterker. Juist doordat we anders mogen zijn, kunnen we ons verbonden voelen. Dat is de paradox waar we mee te maken hebben. In de onderstroom wordt een constant gevecht geleverd over de vraag wie er gelijk heeft, terwijl in werkelijkheid niemand de waarheid in pacht heeft. Pas als iedereen in de groep elkaars perspectief, mening en emotie kent, kom je gezamenlijk tot de hoogst haalbare oplossingen. De volgende werkvormen kunnen helpen om de onderstroom bloot te leggen en conflicten op te lossen.

*‘Vaak weerhouden zenuwen en angst
ons ervan om het echte gesprek aan te gaan,
terwijl juist in de spanning en het ongemak
de opening zit naar groei.’*

De onderstroom naar de oppervlakte brengen

Werkvorm: De lege-stoel-dialogoog

Leg uit aan de groep dat deze oefening helpt om te verkennen wat niet gezegd wordt, maar wel een rol speelt. De lege stoel vertegenwoordigt de onderstroom: alles wat niet zichtbaar of uitgesproken is.

1. Plaats een lege stoel in de kring, leg uit dat deze stoel bestemd is voor de stem van het onuitgesprokene en stel daarbij de volgende vragen:

- Stel je voor dat deze stoel kan praten. Wat zou hij zeggen over deze situatie, dit team of dit gesprek?
- Welke zorgen, behoeften of emoties zouden naar voren komen?

2. Laat iedereen even stil nadenken en vervolgens iedere deelnemer één zin zeggen namens de stoel, bijvoorbeeld:

- ‘Ik voel me genegeerd/niet serieus genomen.’
- ‘Ik voel geen vertrouwen in elkaar.’
- ‘Ik wil dat er meer waardering is.’

3. Reflecteer op deze zinnen met behulp van de volgende vragen:

- Wat viel op?
- Welke thema’s kwamen naar voren?
- Wat betekent dit voor ons samenwerken?
- Welke stap kunnen we zetten om hiermee om te gaan?

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

**De onderstroom naar de
oppervlakte brengen**

Kunst inzetten

Meer lezen?

Werkvorm: Gesprek op voeten

Het gesprek op voeten is, zoals de naam doet vermoeden, een gesprek waarbij de deelnemers staan en lopen. Doordat ze lopen kunnen ze letterlijk laten zien waar ze staan in de discussie.

Iedereen staat in een kring en iemand opent het gesprek door naar voren te stappen en een opmerking te maken naar aanleiding van de vraag die er ligt. Iedereen die zich herkent in de opmerking, gaat achter deze persoon staan. Mensen die iets anders vinden, gaan ergens anders staan en geven hun mening. En zo verder.

De begeleider geeft de volgende instructies:

1. Ga achter iemand staan als je herkent wat die gezegd heeft. Vind je iets anders, ga dan ergens anders staan.

2. Wil je liever niets zeggen, zorg er dan voor dat je toch bij een groepje staat. Als je ergens alleen staat, bestaat de kans dat ik als begeleider naar je toe kom om je te vragen hardop te denken.

3. Stel geen vragen, maar zeg wat je vindt, denkt of voelt.

Wanneer iedereen opeens achter iemand gaat staan, is er spontaan een mini-beslissing genomen.

De onderstroom naar de oppervlakte brengen

Werkvorm: 7x Why (Root Cause Analysis)

Met deze oefening kun je dieper graven naar de kern van een probleem. Daarvoor formuleer je met elkaar een probleem of vraag en stel je vervolgens zeven keer achter elkaar de vraag: 'Waarom is dat zo?' Die vraag beantwoord je met elkaar of voor jezelf. Schrijf elk antwoord op en ga steeds een laag dieper. Zo kom je verder dan oppervlakkige oorzaken en ontdek je onderliggende patronen.

Werkvorm: Onder het tapijt

Deze visuele oefening kan helpen om eigenschappen of overtuigingen zichtbaar te maken met behulp van voorwerpen.

Neem een kleed en leg daar willekeurig een aantal voorwerpen onder. Ga er met de groep omheen zitten. Leg vervolgens de voorwerpen bovenop het tapijt. De groep bekijkt de voorwerpen en iedere deelnemer kiest een voorwerp uit. De begeleider kan hierover een aantal vragen stellen, bijvoorbeeld:

- Wat zie je?
- Wat zijn de eigenschappen van dit voorwerp?
- Wat is de functie ervan?
- Wat herken je hiervan in jezelf?
- Of: Wat herken je hiervan in de groep?

Ook kunst kan bijdragen aan het samen vinden van taal voor wat gevoeld wordt, maar (nog) niet gezegd is. Wil je hier meer over weten? Lees dan [Kunst inzetten](#).

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

**De onderstroom naar de
oppervlakte brengen**

Kunst inzetten

Meer lezen?

Werkvorm: Het weerbericht

Het weerbericht gebruik je wanneer de groep vastzit in een vicieuze cirkel. Door dubbele signalen en herhalende patronen zichtbaar te maken die mensen zelf niet meer zien, hef je de groepsblindheid op.

Met het weerbericht laat je op een neutrale manier het gedrag en de herhalingen in de groep zien. Dit doe je zonder mening, analyse, goedkeuring of afkeuring. Je somt gewoon op wat je in de groep ziet gebeuren. Gebruik daarvoor woorden die de groep zelf ook gebruikt. Bij een letterlijk weerbericht zeg je bijvoorbeeld: 'de zon schijnt met af en toe een bui' en niet 'en dat komt waarschijnlijk door een verandering in het hogedrukgebied'. In een groep geef je bijvoorbeeld het volgende weerbericht: 'Het is al drie keer voorgekomen dat iemand

De onderstroom naar de oppervlakte brengen

iets wilde zeggen over de gemaakte afspraken, maar werd onderbroken of dat iemand anders dan koffie ging pakken'.

Na het weerbericht ben je stil en wacht je af. Meer dan eens roept het beluisteren van een weerbericht gevoelens van frustratie, ongeloof, schaamte en verdriet op: waarom doen we dit zo? Laat mensen uit de groep reageren.

Wanneer ze bereid zijn de onderstroom boven te laten komen, kunnen daarvoor de volgende formuleringen helpen:

- Wat mij heeft geraakt is...
- Dat zegt over mij dat...
- Want het is belangrijk voor mij dat...
- Nu realiseer ik me dat...

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Kunst inzetten

Naast kennis en kunde hebben we ook de kunst van het leren nodig. De focus van dat leren is: hoe kan ik in deze situatie besluiten wat het goede is? Daarvoor heb je gedeelde betekenisgeving nodig: samen zoeken naar manieren van omgaan met onzekerheden en niet weten. Deze kaart laat zien welke verschillende kunstvormen kunnen helpen om vanuit een ander perspectief naar de situatie te kijken of taal te geven aan wat niet gezegd, maar wel gevoeld wordt.

‘We zijn niet alleen aan het praten. Het is prettig dat we ook werkvormen hebben om te voelen.’

Waarom kunst gebruiken?

Kunstvormen kunnen je raken op een manier die niet in woorden is uit te drukken en je daardoor nieuwe inzichten kan geven. Ze kunnen herinneringen uit het verleden naar boven halen of associaties oproepen met een situatie die je eerder hebt meegemaakt. Als facilitator kun je bijvoorbeeld vastlopen in de voorbereiding van een leerbijeenkomst. Je weet niet hoe je een bepaald thema of gevoel in woorden kunt uitdrukken, maar het doet je wel denken aan een liedje of gedicht waarmee je dat gevoel samen kunt doorleven. Of je ervaart tijdens een leerbijeenkomst dat er iets anders nodig is dan blijven praten. Maak dan gebruik van wat jou raakt.

Hoe kun je kunst gebruiken?

Misschien komt er direct een lied, gedicht, scene uit het theater of kunstwerk in je op waarmee je het thema of gevoel van jouw leerbijeenkomst kunt belichten. Is dat niet het geval, zoek dan naar een kunstvorm die jouw situatie het best kan verbeelden. Kies een kunstuiting die past bij de manier waarop jij een thema of spanningsveld beleeft, en die je helpt om je eigen verhaal met anderen te delen. Voor de één zal dit veilig voelen, bij de ander zorgt het misschien voor ongemak. Dat is niet erg of raar, dat is leren. De volgende voorbeelden zijn bij het samen leren gekozen en gebruikt als hulpmiddel bij het leren. Je kunt je erdoor laten inspireren.

Beeld met gebruik van metaforen

Stress en je oncomfortabel voelen is misschien iets dat je liever uit de weg gaat. Maar wat als het een voorwaarde is om te groeien? Gebruik bijvoorbeeld de kreeft als metafoor: ‘How do lobsters grow’.

Soms lijkt een oplossing klip en klaar, maar voldoet die toch niet aan de behoefte. Hoe je van herstelreflex naar echt luisteren kunt gaan, zie je bijvoorbeeld in dit filmpje ‘It’s not about the nail’.

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdslijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Kunst inzetten

Tekenen

Ga met alle samenwerkingspartners samen zitten rond een vel papier. De opdracht is om iets te tekenen wat niet bestaat, bijvoorbeeld een ‘ranonkelbeest’. Iedereen krijgt een pen en mag die niet van het papier afhaken. Samen moet je dat beest tekenen zonder met elkaar te praten en binnen een bepaalde tijd. Belangrijk is de kracht van dat samen doen, zonder dat de onderlinge dynamiek de overhand krijgt.

Helpende vragen zijn:

- Hoe hebben we dat gedaan met elkaar?
- Wat viel op?
- Wat voelde je tijdens de uitvoering van de opdracht?

Poëzie

Poëzie kan helpen om samen taal te vinden voor wat gevoeld wordt maar (nog) niet gezegd is. Drie voorbeelden:

Ik loop door een straat

Dit gedicht uit het Tibetaans boek van leven en sterven van Sogyal Rinpoche maakt voor sommigen de taaheid van een leerproces inzichtelijk en voelbaar. Dat helpt om met compassie naar zo’n leerproces te kijken. Helpende vervolgvragen zijn:

- In welk deel van dit gedicht bevinden wij onszelf?
- Welke taal past daarbij?
- Hoe zou het er in het volgende deel uit kunnen zien?
Wat is er dan anders?

Inleiding

Randvoorwaarden

De rol van facilitator vervullen

Samen werken aan een
duurzaam perspectief

Het gezinsperspectief inbrengen

Werkvormen

Tijdlijn maken

Geno-sociogram maken

Perspectiefwissel uitvoeren

De onderstroom naar de
oppervlakte brengen

Kunst inzetten

Meer lezen?

Kunst inzetten

Samen een gedicht maken

Start met een uitspraak van iemand of een uitgangsvraag, bijvoorbeeld: ‘Samenwerking vinden alle mensen lastig’ of ‘Is er iets in jou wat gezegd mag worden?’

Iemand start bijvoorbeeld met: ‘ik heb buikpijn van...’. De volgende persoon voegt hier iets van zichzelf aan toe wat de vorige uitspraak versterkt: ‘daarom vermijd ik...’ of ‘daarom ga ik niet naar mijn werk’, ‘maar eigenlijk moet ik wel’.

Ga door tot iedereen aan de beurt is gekomen. Ieders bijdrage voegt iets toe en maakt het een rijker gedicht. Helpende vervolgvragen zijn:

- Lees het gedicht voor, hoe is het om dit te horen? Klopt het?
- Herkent iedereen zichzelf hierin? Is het een samen?
- Welke zin vind je niet leuk of zou je willen doorstrepen? Waarom?
- Doorstrepen is geen optie, want het is gezegd en deze stem kun je niet uitsluiten. Je kunt wel toevoegen. Hoe geef je er antwoord op?

Haiku's maken

Een Haiku is een Japanse dichtvorm: een kort niet-rijmend gedicht van zeventien lettergrepen geschreven in drie regels waarvan de eerste regel vijf, de tweede regel zeven en de derde regel weer vijf lettergrepen telt. Deze kunstvorm kan een andere taal en energie geven wanneer de gebruikelijke denkwijze even niet voldoende is. Het geeft moed om iets te ondernemen in situaties waarin niemand het juiste antwoord weet. Een voorbeeld:

*In grote onmacht
Schuilt de verleiding
Van het oplossen*

Muziek

- Julia Michaels en Noah Kahan, [Hurt Somebody](#)
- Britney Spears, [Oops!... I Did It Again](#)
- Trijntje Oosterhuis, [Ken je mij?](#)

Nederlands
Jeugdinstituut

Het Nederlands Jeugdinstituut is een nationaal, onafhankelijk kenniscentrum dat toepasbare, actuele kennis over opgroeien en opvoeden verzamelt, verrijkt, duidt en deelt. We zorgen ervoor dat deze kennis voor iedereen beschikbaar is.

© 2026 Nederlands Jeugdinstituut

Alle informatie uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden. Vermeld daarbij altijd de bron. Overname of hergebruik van foto's of illustraties van [Nji.nl](https://www.nji.nl) of uit publicaties van het NJi is niet toegestaan.

Meer informatie: www.nji.nl/kennis/perspectief-bij-stagnatie

Daar vind je ook de contactgegevens van medewerkers waarbij je met vragen terecht kunt.

Fotografie Shutterstock, Nederlands Jeugdinstituut

Vormgeving Punt Grafisch Ontwerp

Auteurs Josine Holdorp, Roos Kooijman, Manon Robben, Anita Kraak, Suzanne Bakker, Gerdien Kalma en Sonja Hopmans

Redactie Jolanda Keesom, Rina Bartels